O NOUĂ MĂRTURIE EPIGRAFICĂ ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITATEA ÎMPĂRATULUI LUCIUS VERUS ÎN PROVINCIILE DE LÎNGĂ DUNĂREA DE JOS ŞI ÎN DACIA

(UN NOU ALTAR ROMAN DE LA SÎNPAUL)*

Géza Ferenczi — István Ferenczi

Părţile răsăritene ale fostei provincii Dacia (cu această ocazie vorbim numai de părţile transilvănene ale provinciei), în general, sînt sărace în monumente epigrafice (Fig. 1). Această constatare se poate datora, pe de o parte, faptului că aici numărul aşezărilor rurale, dar mai ales al celor urbane, a fost mult mai mic faţă de teritoriile din apropierea arterelor principale de comunicaţie din centrul şi vestul provinciei, pe de altă parte faptului că aici a existat, probabil, o populaţie în majoritate autohtonă, exploatată, subjugată, rămasă într-o stare de relativă înapoiere, neavînd posibilitatea şi chiar nevoia de a ridica monumente, oricît de modeste, sculpturale şi epigrafice[1].

Lipsa acestor elemente de cultură materială este însă caracteristică nu numai pentru teritoriile rurale (adică pentru „provincie", cum am spune astăzi), ci chiar şi pentru castrele romane aşezate pe linia frontierei de est[2]. Din această cauză este binevenită orice descoperire nouă ar-

* Note informative asupra acestui monument *(Un altare dedicato a Giove e a Giunone; Un nou monument epigrafic de la Sînpaul)* au fost publicate în *Fasti Archaeologici*, XVI, 1964, p. 419, precum şi în *Revista Muzeelor*, II, 1965 (număr special), p. 432—433.

[1] Cf. J. Jung, *Fasten der Provinz Dacien*, Innsbruck, 1894, p. 156—157; C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan (Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V/2), Wien—Leipzig, 1937, p. 179; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia*, în *AISC*, III, 1936—1940, p. 231; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, ed. III, Bucarest, 1945, p. 131, vezi şi p. 184, nota 2; idem, *Istoria României*, vol. I, [Bucureşti], 1960, p. 778; idem, Em. Petrovici, Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, în *Bibliotheca Historica Romaniae*, nr. 1, [Bucarest], 1963, p. 13—18; M. Macrea, *Cumidava*, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 260; idem, *Cumidava*, în *Serta Kazaroviana. Ephemeridis Instituti Archaeologici Bulgarici*, XVI, Sofia, 1950, p. 69; idem, *Istoria României*, vol. I, p. 387—396.

[2] I. I. Russu, *Un raport epigrafic de la Mihăileni (Odorheiu)*, în *Kelemen Lajos Emlékkönyv*, (Cluj), 1957, p. 533—534. — Situaţia, de altfel, este următoarea: de la Orheiul Bistriţei (pe schiţa-hartă anexată nr. 3) se cunoaşte doar o singură inscripţie, şi ea mutilată (*CIL*, III, 7624), precum şi cărămizi ştampilate (*CIL*, III, 8074, 6, 25 b, eventual de aici ar proveni şi inscripţia 1183). [Cf. I. Paulovics, *Dácia keleti határvonala és az úgynevezett „dák"-ezüstkincsek kérdése*, (Cluj), 1944, p. 19; *Repertoriul arheologic al R. S. România*, lucrare colectivă în formă de manuscris păstrată la Institutul de istorie şi arheologie al Academiei

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

heologică sau epigrafică, cu ajutorul căreia putem să pătrundem într-o oarecare măsură în adîncul multiplelor probleme arheologico-istorice nelămurite pînă acum sau prea puţin cunoscute, legate în mod direct sau indirect de zona răsăriteană a provinciei Dacia.

R. S. România — filiala Cluj (in următoarele: Rep. Arh. R. S. R., art. *Orheiul Bistriţei*]; de la B r î n c o v e n e ş t i (pe schiţa-hartă nr. 4) deocamdată sînt semnalate numai cărămizi ştampilate [*CIL*, III, 6284. 8074, 7, *Rep. Arh. R. S. R.*, art. *Brîncoveneşti*]; în legătură cu castrul de la C ă l u g ă r e n i (pe schiţa-hartă nr. 5), în schimb, în literatura de specialitate sînt menţionate patru inscripţii [un altar: ADRASTIA (*CIL*, III, 944), inscripţiile: *CIL*, III, 7716, 12552, o inscripţie fragmentară, precum şi o cărămidă ştampilată, ultimele două fiind publicate de C. Daicoviciu (*Notiţe arheologice şi epigrafice*, în *AISC*, I, 2, p. 58—59; *Rep. Arh. R. S. R.*, art. *Călugăreni*]; la S ă r ă ţ e n i (pe schiţa-hartă nr. 6) sînt relevate mai multe inscripţii (în majoritate fragmentare) [*CIL*, III, 6256=7713=12553, 7717, 7717a=12554, precum şi cărămizi ştampilate (*CIL*, III, 1633, 23, 8074, 8a, b, c, e); *Rep. Arh. R.S.R.*, art. Sărăţeni]; dintre toate castrele situate pe graniţa de est a Daciei, fără îndoială cel de la I n l ă c e n i (pe schiţa-hartă nr. 7) este cel mai bogat în monumente epigrafice, numărul acestora ridicîndu-se la peste 30 de piese [inclusiv cele transportate în diferite localităţi, ca de pildă: la M i h ă i l e n i (pe schiţa-hartă nr. 8), cf. *CIL*, III, 945; Á. B u d a y, în *Erdélyi Múzeum*, XXIII, 1906, p. 132; *CIL*, III, 946, 947, 948=7718 şi în *Erdélyi Múzeum*, XXIII, 1906, p. 133; *CIL*, III, 949; C. D a i c o v i c i u, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 318; I. P a u l o v i c s, *op. cit.*, p. 47; M. M a c r e a, în *SCIV*, II, 1, p. 304—306; Z. S z é k e l y, *Muzeul regional Sf. Gheorghe. Almanah 1879—1954*, Tîrgu Mureş, 1955, p. 37—48; I. I. R u s s u, *op. cit.*, p. 536—539; *Rep. Arh. R. S. R.*, art. *Inlăceni*]; de la castrul aşezat de mulţi cercetători — deocamdată ipotetic — la O d o r h e i u l S e c u i e s c (pe schiţa-hartă nr. 9) nu se cunosc monumente epigrafice în afara unor cărămizi ştampilate astăzi existente în Muzeul din Sighişoara (*CIL*, III, 8074, 25=14467, 8076, 16f, 8079, 1; cf. şi M. Macrea, în *SCIV*, II, 1, p. 305, nota 1) ale *cohortei I VB(iorum)*, (vezi şi D. P r o t a s e, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 505—508); la fel nici de la B a r a o l t, O l t e n i, B r e ţ c u (pe schiţa-hartă nr. 10—12) [în ultima s-au găsit doar o diplomă militară (*CIL*, XVI, 37) şi cîteva cărămizi cu ştampilă (*CIL*, III, 8074, 9. 14)]; în castrul de la R î ş n o v (pe schiţa-hartă nr. 13) s-a păstrat numai o singură inscripţie, foarte fragmentară şi mutilată (cf. M. M a c r e a, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 234—261; i d e m, în *Serta Kazaroviana*, XVI, 1950, p. 61—69); de la C o m ă l ă u (pe schiţa-hartă nr. 14) un singur monument epigrafic, precum şi mai multe cărămizi ştampilate [cf. I. P a u l o v i c s, *op. cit.*, p. 70; Z. S z é k e l y, *A komollói erőditett római tábor*, (Cluj), 1943. p. 7. 9, 26, 27; C. D a i c o v i c i u, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 118]; de la S i g h i ş o a r a (pe schiţa-hartă nr. 15) sînt cunoscute mai multe inscripţii de caracter sepulcral, în afară de acestea un altar votiv etc. [Cf. *CIL*, III, 6258 (vezi şi M. Macrea, în *SCIV*, II, 1. p. 307), 14467, 1, precum şi cărămizile ştampilate *CIL*, III, 1629, 19=8065, 18, 31, 1629, 22 c. (cf. şi M. M a c r e a, în *SCIV*, II, 1, p. 307), care însă după toate probabilităţile sînt originare de la O d o r h e i u l S e c u i e s c (pe schiţa-hartă nr. 9, cf. D. P r o t a s e, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 505—508)]; de pe teritoriul castrului de la H o g h i z (pe schiţa-hartă nr. 16) provine o serie de inscripţii, dintre care majoritatea au şi rămas în localitate (cf. *CIL*, III, 951=7720, 952=7723, 953, 954=7722, 957; C. D a i c o v i c i u, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 315), cîteva însă au ajuns în alte localităţi din vecinătate: la *Ungra* (pe schiţa-hartă nr. 17; *CIL*, III, 1633, 11, 1634, 5, 11); F î n t î n a (pe schiţa-hartă

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

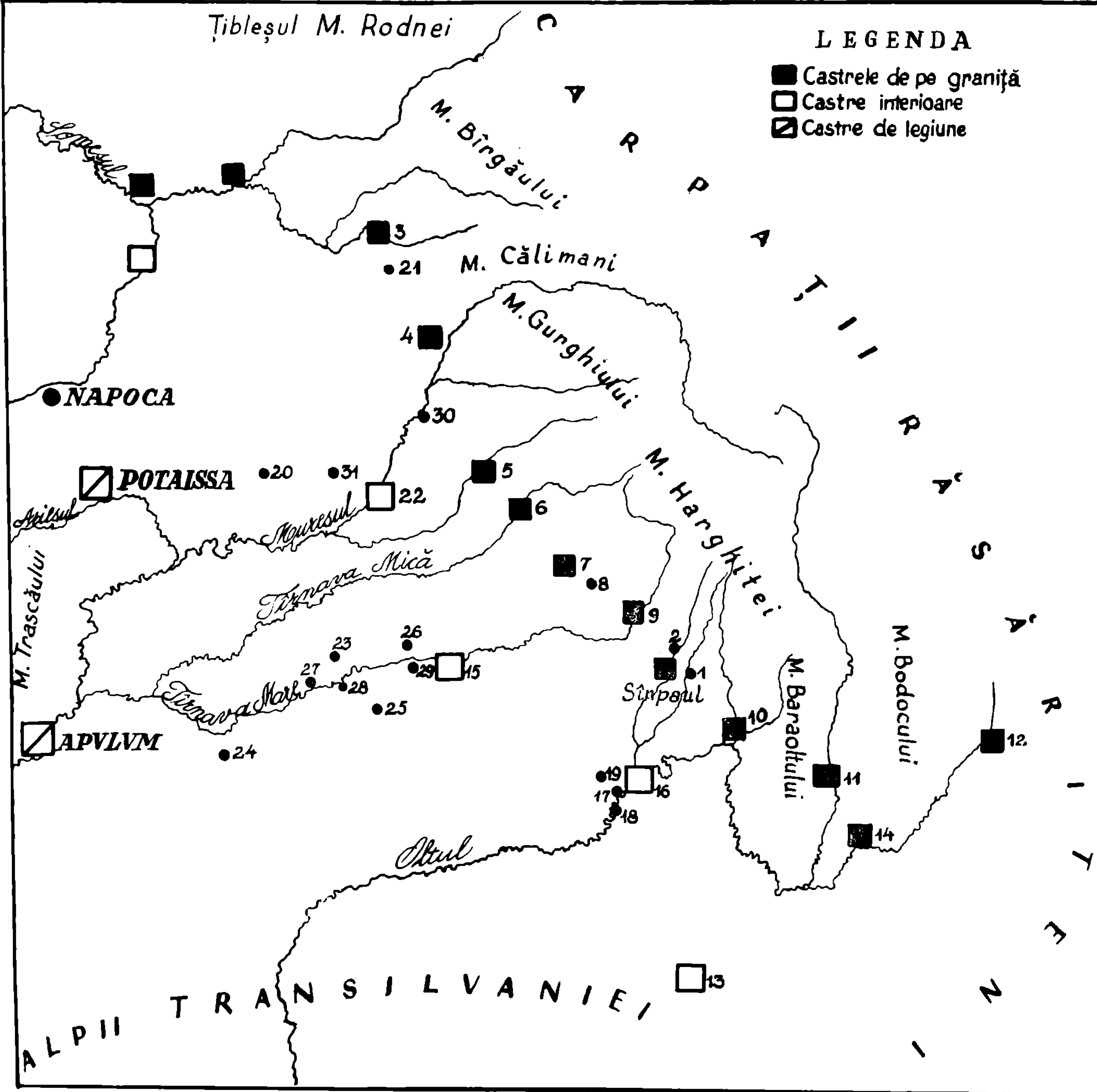

FIG. 1. ESTUL PROVINCIEI DACIA: LOCALITĂȚI CU DESCOPERIRI ARHEOLOGICE: 1. CRĂCIUNEL, 2. RAREȘ, 3. ORHEIUL BISTRIȚEI, 4. BRÎNCOVENEȘTI, 5. CĂLUGĂRENI, 6. SĂRĂȚENI, 7. INLĂCENI, 8. MIHĂILENI, 9. ODORHEIUL SECUIESC, 10. BARAOLT, 11. OLTENI, 12. BREȚCU, 13. RÎȘNOV, 14. COMĂLĂU, 15. SIGHIȘOARA, 16. HOGHIZ, 17. UNGRA, 18. FÎNTÎNA, 19. RUPEA, 20. PAPIU ILARIAN 21. ȘIEU, 22. CRISTEȘTI, 23. DÎRLOS, 24. ȘOROȘTIN, 25. BIERTAN, 26. SELEUȘU, 27. MICĂSASA, 28. TÎRNAVA (PROȘTEA MARE), 29. DANEȘ, 30. PETELEA, 31. PĂNET.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

În cursul primăverii anului 1961 conducerea Muzeului din Odorheiul Secuiesc a fost anunțată că în partea de est a localității Sînpaul (com. Sînmartin, jud. Harghita), în apropierea drumului regional Brașov—Baraolt—Odorheiul Secuiesc, imediat la est de acesta, pe intravilanul unui țăran cooperativist (de pe teritoriul fostelor *canabae*), au ieșit la iveală cu ocazia unor munci edilitare trei fragmente fasonate și sculptate de piatră, purtînd litere latine pe ele. După transportarea fragmentelor de piatră în muzeul amintit, s-a constatat că ele aparțin aceluiași monument, pot fi întregite, formînd o singură piesă epigrafică romană[3].

Faptul că pe teritoriul satului Sînpaul a ieșit la lumină un nou monument epigrafic nu este de loc de mirare, fiindcă atît în această localitate, cît și din împrejurimile ei imediate provin mai de mult și alte urme de acest gen care, toate, sînt originare din așezarea romană cu numele deocamdată necunoscut, care existase cîndva pe teritoriul localității actuale Sînpaul[4].

Astfel, de pildă, din valea vecină, paralelă, a Homorodului Mic, de pe teritoriul satului Crăciunel (com. Ocland) se semnalează un altar vo-

---

nr. 18, *CIL*, III, 955=7721, 956) și Rupea (pe schița-hartă nr. 19, *CIL*, III, 958). Tot de aici au ieșit la iveală și cărămizi cu ștampilă (*CIL*, III, 8074, 1b, 8075, 29). În afara acestor monumente epigrafice descoperite în interiorul sau în imediata apropiere a castrelor de pe granița de est a provinciei, dintr-o zonă de 80—100 km lățime, paralelă cu linia castrelor, în jumătatea de răsărit a Daciei, judecînd pe baza datelor adunate pînă la editarea volumului al III-lea al *CIL*-ului (de atunci situația nu s-a mai schimbat în mod esențial) putem aminti numai următoarele puncte care au furnizat materiale arheologice de acest gen: 1) Papiu Ilarian (pe schița-hartă nr. 20) nr. 7694; 2) Șieu (pe schița-hartă nr. 21) nr. 1638; 3) Cristești (pe schița-hartă nr. 22) nr. 6256=7713, 7714, 7715, 8074, 3 a, b); 4) Dîrlos (pe schița-hartă nr. 23) nr. 961 (și alte monumente anepigrafe); 5) Șoroștin (pe schița-hartă nr. 24) nr. 965; 6) Biertan (pe schița-hartă nr. 25) nr. 960; 7) Sighișoara-Seleușu, de sub „Podmoale" (pe schița-hartă nr. 26) nr. 6258, 1629, 22 (mai multe cărămizi ștampilate ale *cohortei I VB(iorum)*, conform rezultatelor ultimelor analize făcute cu toată acuratețea, nu provin din prima localitate (pe schița-hartă nr. 15) cum s-a crezut în general, ci de la Odorheiul Secuiesc (pe schița-hartă nr. 9, cf. D. Protase, în *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 505—508; cf. și *CIL*, III, 8074, 25a); 8) Micăsasa (pe schița-hartă nr. 27) nr. 964; 9) Tîrnava (Proștea Mare), pe schița-hartă nr. 28) 962=7725; 10) Daneș (pe schița-hartă nr. 29) nr. 14467; 1629, 11, 22, 8065 c. — Trebuie să menționăm că monumentele epigrafice semnalate ca provenind de la Petelea (pe schița-hartă nr. 30) nr. 1210—1212 (au fost aflate la *Apulum*), Pănet (pe schița-hartă nr. 31) nr. 906=7693 (a ajuns în această localitate de la Turda), iar alte cîteva inscripții cunoscute de la Sighișoara sînt originare de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. Față de mărimea teritoriului conturat, așa cum, de altfel, se poate constata foarte ușor la prima vedere, numărul monumentelor este extrem de redus, mai ales dacă ne gîndim la alte regiuni mai avansate ale provinciei sau chiar la cazul altor provincii vecine, ca de exemplu: Moesia Inferior și Superior, Pannonia Inferior și Superior etc.

[3] În legătură cu primele săpături arheologice executate în anii 1957—1958 pe teritoriul castrului de aici, vezi în *Materiale*, VII, [1961], p. 401—405.

[4] Monumentul se află în Muzeul din Odorheiul Secuiesc, nr. inv. 4067.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

tiv fragmentar (tăiat ulterior în formă de scaun, ajuns în Muzeul din Sf. Gheorghe), un fragment de altar cu literele I O şi un altar anepigraf (ambele ajunse în Muzeul din Sf. Gheorghe)[5]. De pe teritoriul satului Rareş e cunoscut un altar fragmentar, ridicat pentru sănătatea împăratului Severus Alexander, care însă nu mai există[6].

Pe teritoriul actualei localităţi Sînpaul, pe malul drept al Homorodului Mare existase un castru şi o aşezare civilă, precum şi saline exploatate în acea vreme.

Castrul şi aşezarea civilă se găsesc în partea de nord a satului. Ruinele se întind pe un teritoriu destul de mare, pe ambele maluri ale pîrîiaşului „Varţa" (un afluent neînsemnat al Homorodului Mare), pe sub clădirile şi gospodăriile actuale. În evul mediu şi mai tîrziu ruinele acestea au fost exploatate în vederea obţinerii unor materiale excelente de construcţie. Pe la casele locuitorilor din sat se văd şi acum diferite monumente romane, baze şi capiteluri de coloane, pietre fasonate, cărămizi, ţigle de acoperiş etc. La 1846, cu prilejul construirii unei biserici noi unitariene, s-a dat la mare adîncime de urmele unui drum roman şi s-a scos material roman, printre care pietre lucrate aflate în zidul bisericii vechi şi în cimitir. De asemenea, la 1854, cînd s-a construit şoseaua spre Rupea, au fost nimicite multe ruine şi s-au găsit cărămizi romane, printre care se afirmă că unele au fost cu ştampilă de legiune (?). Substrucţii de clădiri s-au descoperit şi cu prilejul construirii şcolii elementare. Urme de ziduri şi diferite monumente, printre care şi un altar fără inscripţie şi o cărămidă cu inscripţia zgîriată VIPO (*CIL*, III, 8077, 15), au fost descoperite prin curţile şi grădinile din partea de nord a satului. În aceeaşi zonă, într-o grădină, sînt descrise urmele unei clădiri cu *hypocaustum*, din ruinele căreia au ieşit la iveală două fragmente de inscripţii (*CIL*, III, 14467). Tot din acest complex de ruine provine un fragment de monument funerar cu inscripţie, descoperit şi publicat de prof. C. Daicoviciu în 1940. Trebuie să menţionăm şi faptul că prin anul 1896 s-a descoperit (în loc neprecizat, însă tot pe teritoriul aşezării romane din localitate) un tezaur compus din 126 monede de bronz de la Traian pînă la Marc Aureliu (ajuns în Muzeul Naţional Maghiar din Budapesta care le-a determinat, reţinînd 16 piese)[7].

---

[5] *CIL*, III, 7719; B. Orbán, *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból*, vol. I, Pest, 1868, p. 185—186; C. Gooss, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, I, 1877, p. 34; idem, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, [în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XIII, 1876, p. 286 (extras p. 83)]; J. Jung, *Fasten...*, p. 177; G. Téglás, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 44; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 58.

[6] *CIL*, III, 950; Fr. Müller, *Römerspuren im Osten Siebenbürgens*, în *Mittheilungen der k.u.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler*, IV, 1859, p. 164; B. Orbán, *op. cit.*, vol. I, p. 164; C. Gooss, *Chronik*, p. 92; G. Nagy, *A Székely Nemzeti Múzeum Értesitője*, I, 1890, p. 58; G. Téglás, în *Erdélyi Múzeum*, XIII, 1896, p. 420: C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 319: I. Paulovics, *op. cit.*, p. 58, vezi şi nota 127.

[7] Tezaurul de monede de la Sînpaul nu este singurul care fusese ascuns sub domnia lui Marcus Aurelius (foarte probabil în cursul anilor 167—168). Numai pe

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Presupunerea că la Sînpaul există şi un castru o exprimă mai întîi B. Orbán[8]. În 1942 I. Paulovics îl precizează şi pe teren, fără a indica dimensiunile lui, iar cu ocazia săpăturilor din 1957—1958 am reuşit să-i precizăm, cu aproximaţie, şi dimensiunile. Existenţa castrului este confirmată nu numai de descoperirea unor cărămizi cu ştampila *N(umerus) M(aurorum) S(...?)*, unitate care a alcătuit, probabil, garnizoana fortificaţiei, ci şi prin sesizarea elementelor obişnuite de întăritură ale unui castru roman, avînd două faze de construcţie: una de pămînt şi una de piatră. Tot cu ocazia lucrărilor din 1957—1958 am verificat că aşezarea civilă existase pe terasa în formă de peninsulă situată între albia pîrîiaşului „Varţa" şi între şesul, respectiv lunca văii Homorodului Mare, deci pe teritoriul unde, între altele, s-a găsit şi monumentul epigrafic care formează subiectul acestui mic studiu.

La $1^1/_2$ km est de localitate, pe marginea drumului spre Ocland, la locul numit „Şoşcut", se află salinele (puţuri de mină) exploatate în mod neîndoielnic în epoca stăpînirii romane. Aici se găsesc adesea nu numai fragmente ceramice, ci şi monede romane, iar în cursul anului 1927 a ieşit la lumină un altar cu inscripţie închinat lui *Sol Invictus* pentru sănătatea lui *C. Iulius Valens c(onductor) s(alinarum)*. Rezumînd cele spuse mai sus, se vede clar că pe teritoriul localităţii actuale Sînpaul existase

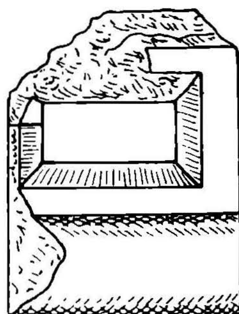
---

graniţa de est a Daciei, din imediata vecinătate, precum şi din regiunile limitrofe populate de daci liberi, sînt cunoscute şi alte tezaure încheiate cu monede de la acest împărat. Astfel din fîşia de graniţă a provinciei există tezaurele de la Tibodu (cf. D. Protase, *Tezaurul monetar roman de la Tibodu (Transilvania)*, în *ActaMN*, VII, 1969, p. 509, cu bibliografia mai veche, inclusă în nota 1), Cristuru Secuiesc (Fr. Müller, în *Mittheilungen der k. u. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler*, IV, 1859, p. 164 şi 165; C. Gooss în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XIII, 1876, p. 287; D. Protase, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 512), iar mai spre răsărit de linia graniţei de est este atestată descoperirea monetară de la Bancu Ciucului, din depresiunea Ciucului de Jos. [Cf. S. Ferenczi, *A csíkbánkfalvi éremlelet* (Descoperirea monetară de la Bancu Ciucului), lucrare în formă de manuscris.] După părerea justă a lui D. Protase, ascunderea tezaurelor monetare din vremea domniei lui Marcus Aurelius, dintre care (privind numai teritoriul Transilvaniei) trei de pe cursul inferior al Mureşului, unul în zona auriferă din Munţii Apuseni, patru în Secuime (Cristuru Secuiesc, Sînpaul, Tibodu şi Bancu Ciucului) şi trei mai departe, peste Carpaţii Orientali, în Moldova, „...ar putea coincide cu principalele direcţii de pătrundere impetuoasă a neamurilor marcomane şi cu ţinuturile cele mai primejduite..." D. Protase, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 512. Cît priveşte tezaurele ascunse în vremea domniei lui Marcus Aurelius, vezi şi B. Mitrea, *Contribuţii numismatice la cunoaşterea problemei luptei împotriva stăpînirii romane în Dacia*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 482—484. B. Mitrea, pe baza unei indicaţii date de Fr. Müller (în *Mittheilungen der k. u. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler*, IV, 1859, p. 164) aminteşte încă un tezaur monetar din imediata apropiere, de la Orăşeni, ascuns tot în aceşti ani, care însă nu este sigur. În legătură cu tezaurul de la Sînpaul, vezi de altfel: R. L., în *Archaeologiai Értesítő*, XVII, 1897, p. 88; B. Mitrea, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 483; D. Protase, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 512.

[8] B. Orbán, *op. cit.*, p. 185—186.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

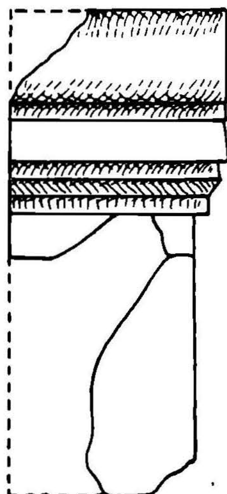

FIG. 2. MONUMENTUL DE LA SÎNPAUL (DESEN)

FIG. 3. MONUMENTUL DE LA SÎNPAUL (FOTOGRAFIE)

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

în antichitate, într-adevăr, o aşezare importantă atît din punct de vedere militar, cît şi sub raportul economic[9].

Şi acum să trecem la monumentul nostru, găsit recent la Sînpaul. Materialul piesei salvate în primăvara anului 1961 este un calcar uşor de prelucrat, cochilifer, de origine terţiară, scos, foarte probabil, din cariera romană din apropiere, de la Ioneşti[10].

Monumentul s-a păstrat doar parţial (Fig. 2 a, b, c, Fig. 3), lipsindu-i partea stîngă, cea inferioară, şi o parte din dosul lui. Dimensiunile: înălţimea 57 cm, lăţimea (parţială) 38 cm, grosimea 27 cm (partea superioară) şi 23 cm (partea mijlocie), înălţimea cîmpului scris 30 cm. După cum am relatat, o bună parte a cîmpului inscripţiei, precum şi soclul monumentului lipseşte spre paguba epigrafiei latineşti din Transilvania[11]. Monumentului i s-a păstrat deci partea superioară cu abacul (altorelieful) şi o oarecare porţiune din cîmpul inscripţiei.

Abacul se compune din două părţi: din abacul obişnuit, reliefat şi el, şi dintr-o parte supraînălţată, avînd şi aceasta din urmă trei părţi constitutive decorative: la dreapta (rămas numai parţial) şi la stînga două „volute“ (numite şi „perne“ în literatura de specialitate), în formă cilin-

---

[9] I. Jánosfalvi Sándor, *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*, în ser. *Erdélyi ritkaságok*, (Cluj), 1942, (un mss. din 1846), p. 132—135. B. Orbán, *op. cit.*, vol. I, p. 165—166; C. Gooss, *Programm des evangelischen Gymnasium in Schässburg*, a. 1873—1874, p. 47; idem, *Chronik*, p. 98; idem, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, I, 1877, p. 32; idem, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, XII, 1874, p. 161; XIII, 1876, p. 298; J. Jung, *Fasten...*, p. 138; G. Téglás, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 42—44; idem, în *Erdélyi Múzeum*, XIII, 1896, p. 419; I. Marţian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistriţa, 1920, nr. 585; idem, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, în ser. *Publicaţiile Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania*, nr. 1, Cluj, 1921, p. 36; Á. Buday, în *Dolgozatok-Szeged*, IV, 1928, p. 300—301; V. Christescu, *Viaţa economică a Daciei romane*, Piteşti, 1929, p. 50; idem, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 120; C. Daicoviciu, *Cronica arheologică şi epigrafică a Transilvaniei*, în *ACMITr*, II, 1929, p. 311, nr. VII; idem, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 319—320; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 53—59; Z. Székely, în *Jegyzetek Dácia történetéhez. Notices sur l'histoire de la Dacie*, (Sf. Gheorghe), 1946, p. 47; J. Szilágyi, *A dáciai erődrendszer és a katonai téglabélyegek. Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, în *DissPann*, ser II, nr. 21, Budapest, 1946, p. 17—18; G. Ferenczi, I. Ferenczi, în *Materiale*, VII, [1961], p. 401—405.

[10] C. Gooss, in *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, I, 1877, p. 33; G. Téglás, în *Archaeologiai Értesitő*, VI, 1886, p. 21—26; IX, 1889, p. 391; idem, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 46; idem, în *Erdélyi Múzeum*, XVII, 1900, p. 266; S. Rákóczy, în *Bányászati és Kohászati Lapok*, XLIII, 1, 1910, p. 70; I. Marţian, *Repertoriu...*, nr. 346; Á. Buday, în *Dolgozatok-Szeged*, IV, 1928, p. 301; V. Christescu, *Viaţa economică...*, p. 43, 44; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 59.

[11] Deşi s-au făcut cercetări ulterioare la faţa locului, poate numai deocamdată, nu s-a reuşit a mai găsi celelalte părţi ale lui.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

drică lunguiață, ornamentate cu cîte o rozetă înscrisă într-un cerc[12], cu buton și cu un element în formă cubică la mijloc. Placa superioară, orizontală, suprapusă acestuia din urmă, are o mică adîncitură săpată regulat, în formă patrată la mijloc, un fel de bazin cu dimensiuni — natural — foarte reduse, pentru turnarea și ținerea uleiului de iluminat (Fig. 2 b). Partea din față a abacului supraînălțat este și ea ornamentată printr-o profilatură adîncă care formează un triunghi, cu un vas, *scyphus* sau *crater*[13], la mijloc.

Partea inferioară a abacului adevărat are o înălțime de 11 cm, partea lui supraînălțată are înălțimea de 13,4 cm, lățimea cea mai mare, adică la baza triunghiului, este de 15 cm, diametrul cilindrului atinge 12 cm. Vasul sculptat în relief are următoarele dimensiuni: înălțimea 6,5 cm, lățimea cea mai mare 5,8 cm, lățimea cea mai mică 2,1 cm.

Pe baza unor studii comparative aprofundate, făcute în cursul a mai multe decenii, se poate afirma că tipul acesta de monumente *(arae)* s-a format în Grecia continentală, de unde a trecut în Italia și pe urmă s-a răspîndit în diferite provincii, mai ales în provinciile dunărene și renane (de exemplu în Pannonia, Noricum, Raetia, Germania etc.[14]). Nu este cazul, firește, să tratăm mai pe larg problema monumentelor de acest gen; am dori să precizăm doar atît că piesa de la Sînpaul aparține tipului altarelor așa-zise „ionice", judecînd pe baza celor două „perne" care (ca și în cazul de față) se află pe cele două laturi ale părții superioare a abacului. Meșterii care lucraseră în atelierele modeste ale provinciilor dunărene, de obicei nu avuseseră o idee clară asupra volutei capitelului în stil ionic și din această cauză volutele monumentelor de genul celui în chestiune, de obicei (ca și în cazul nostru), sînt prelucrate în formă cilindrică, lipsind în cele mai multe cazuri atît spiralele din față, cît și acele verigi care, în cazul volutelor de pe capitele, privind în sens longitudinal, se găsesc spre mijlocul lor[15].

Avînd în vedere micile adîncituri regulate care se află pe suprafața orizontală (superioară) a monumentelor de acest gen[16], considerăm că ele

---

[12] În ceea ce privește înțelesul mai adînc al acestor elemente „decorative" de pe altarul de la Sînpaul și de pe alte monumente de acest gen care, de fapt, sînt simboluri foarte răspîndite în acele vremuri în lumea mediteraneană, vezi, între altele, Fr. Salviat, *Symbolisme astral et divin (à propos d'une stèle de Thasos)*, în *Revue archeologique*, N.S., 1966, 1, p. 33—44.

[13] Cf. O. Rayet, M. Collignon, *La céramique grecque*, Paris, 1888, pl. 13, fig. 2; G. Humbert, *Crater*, în Ch. Daremberg, Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, vol. I, 2, Paris, 1889, p. 1152—1156; E. Pottier, *Scyphus*, în Daremberg-Saglio, *op. cit.*, vol. IV, 2, Paris, (f.a.), p. 1159—1161.

[14] J. Hampel, *A pannoniai oltárok alakja és díszítése*, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 22—25, 53—56; vezi încă: R. Cagnat, V. Chapot, *Manuel d'archéologie romaine*, vol. I, Paris, 1916, p. 587.

[15] J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 26.

[16] Pentru unele analogii de pe teritoriul Daciei cf. de ex. A. Lúgosi Fodor, *Gyűjteménye némelly marosnémeti és veczeli határon kiásott romai sir- és emlékköveknek, mellyek jelenleg a' marosnémeti kertben felállitvák* (sic!) [Colecția unor monumente sepulcrale și memoriale săpate în hotarul (satelor) Mintia și Vețel care în prezent sînt expuse în parcul de la Mintia], (Cluj), 1844, p. 4, nr. III, pl. III.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

fuseseră folosite şi pentru aducerea unor jertfe. Partea supraînălţată a abacului avusese oarecum menirea de a substitui un vas mai mare, de care era nevoie în caz că altarul se terminase numai în abac simplu. Acest vas a putut fi un blid făcut din bronz sau din fier, sau un vas patrat, pentru ţinerea jăratecului. Ele au fost găsite într-un număr mare şi la Pompei unde, de altfel, ni s-au păstrat şi vase mari pictate cu scena aranjării unui asemenea vas pe altar.

Altarele de tip ionic au o răspîndire destul de generală, privind provinciile dunărene. Pe baza unor piese bine cunoscute, bine datate, se poate spune că ele fuseseră folosite timp de trei secole: în primele trei veacuri ale epocii imperiale. Destinaţia specială sau dedicaţia lor unor divinităţi bine precizate nu au avut nici un efect asupra formei şi tipului acestor altare şi nici gustul local nu le-a transformat în mod simţitor. Se pare că ele fuseseră lucrate cu un scop bine definit, avînd prototipuri fixe. În atelierele mari ele au fost confecţionate într-o serie asortată. Deoarece altarul de la Sînpaul nu are calităţi deosebite artistice (inscripţia din punct de vedere al materialului în care este lucrată şi a execuţiei e inferioară, fiind opera unui meşter de mîna a doua), nu este exclusă nici în privinţa lui posibilitatea unei astfel de origini.

Modelele, de-a gata, făcute, le duseseră lapicizii colonizaţi în provincia Dacia, din ţara lor de baştină mai apropiată sau mai îndepărtată. Dintre centrele mai importante de pietrari, care s-au aflat mai în apropierea provinciei noastre, sînt bine cunoscute cele de pe litoralul de nord al Mării Adriatice, din oraşele Pola, Trieste şi *Aquileia*. În lapidariile acestor oraşe nici nu sînt semnalate alte tipuri, decît cele trei principale, constatate şi lîngă Dunăre (celelalte două tipuri, şi anume: *a)* cele cu acroterii şi *b)* cele cu laturi netede[17] nu le-am amintit, ele fiind cu totul neglijabile în cadrul lucrării de faţă). Aceste oraşe de pe litoralul de nord al Mării Adriatice i-au primit pe artişti din Roma[18] şi din alte centre din Italia, mai degrabă în regiunile cu o populaţie greacă.

---

[17] J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 22.

[18] Cf. bunăoară: W. Altmann, *Die römische Grabaltäre der Kaiserzeit*, Berlin, 1905, p. 42, fig. 29, p. 45, fig. 32, p. 47, fig. 37, p. 50, fig. 39, p. 53, fig. 43, p. 57, fig. 49, p. 66, fig. 59, p. 73, fig. 62—63, p. 78, fig. 65, p. 84, fig. 70, p. 89, fig. 74, p. 99, fig. 83, p. 109, fig. 88, p. 117, fig. 94, p. 122, fig. 98, p. 126, fig. 101, p. 133, fig. 111, p. 144, fig. 117, p. 145, fig. 118, p. 181, fig. 145—145a, p. 191, fig. 153, p. 216, fig. 175, p. 217, fig. 176, p. 221, fig. 182; R. Cagnat, V. Chapot, *op. cit.*, vol. I, p. 563—564, fig. 305, p. 588, fig. 316, p. 671, fig. 353; U. Antonielli, *Canepina (Viterbo). Vasche per macerazione di vegetali e iscrizione latina ai Lari*, în *Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei*, a. CCCXXII, 1925, ser. sesta, *Notizie degli scavi di antichità*, vol. I, Roma, 1925, p. 46; G. Calza, *Ricognizioni topografiche nel porto di Traiano*, în *Atti...*, *Notizie dei scavi di antichità*, vol. I, 1925, p. 71—72; A. Sadurska, *Inscriptions latins et monuments funéraires romains au Musée National de Varsovie*, în *Actuarium Maeandreum*, vol. IV, Varsovie, 1953, p. 6, 27—32, pl. V—VI; G. A. Mansuelli, *Iscrizioni di Forum Corneli e di Bononia*, în *Epigraphica*, III, 1941, p. 91, fig. 3 etc. etc.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

De pe teritoriul provinciei Dacia deocamdată sînt cunoscute prea puține monumente aparținînd acestui tip. Anumite analogii se pot constata pe două stele funerare de la Rusănești[19]. În acest caz însă volutele sînt înlocuite cu doi lei așezați simetric. În afara stelelor de la Rusănești putem aminti încă cîteva monumente de felul altarului de la Sînpaul, și anume: *a)* altar votiv aflat în Muzeul din Gherla, adus foarte probabil de la castrul din localitate[20]; capitelul are un ornament în fronton iar la colțuri cîte o volută; *b)* altar votiv existent la casa nr. 169 în Roșia Montană[21]; *c)* fragment dintr-un altar votiv, găsit pe teritoriul orașului Alba Iulia, reprezentînd jumătatea superioară a altarului, cu scriere ordonată, închinat casei domnitoare, *„domus divina"*, ajuns în Muzeul județean din Alba Iulia[22]; *d)* altar închinat lui *Iuppiter Optimus Maximus*, aflat în hotarul actualei localități Cigmău (ant. *Germisara*), la locul numit „Progadie", cu ocazia lucrărilor agricole. În partea superioară, la mijloc, în față și în spate, monumentul se termină cu cîte un mic fronton, iar lateral, la dreapta și la stînga, se află cîte un „sul" pe care, longitudinal, sînt reprezentate în relief cîte trei șiruri de astragale (sau fulgere?). Cele două suluri poartă la mijloc transversal cercuri reliefate (o legătură peste mijlocul sulurilor)[23].

În schimb, sînt cunoscute mai multe exemplare asemănătoare, sau aproape identice, din Pannonia Inferior (de pildă acela de la *Aquincum*[24], apoi Császár[25], Dunabogdány *(Cirpi)*[26], Dunaújváros *(Intercisa)*[27] etc.), și

---

19 *CIL*, III, 1626 și 8033; Gr. G. Tocilescu, în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, III, 1879, p. 40, nr. 1; idem, *Monumente epigrafice și sculpturali*, Bucureșci, 1902, p. 290—300, nr. 32, p. 301—303, nr. 33; Gr. Florescu, *I monumenti funerari romani nella Dacia inferiore*, în *Biblioteca Muzeului Național de Antichități din București*, București, 1942, p. 19—20.

20 I. I. Russu, *Inscripții din Dacia*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 873, nr. 3.

21 I. I. Russu, *ibidem*, p. 884, nr. 21.

22 D. Radu, *Materiale epigrafice din Muzeul regional de la Alba Iulia*, în *Acta Musei Apulensis, Studii și comunicări*, IIII, 1961, p. 104—105, nr. 12.

23 Oct. Floca, *Cîteva monumente epigrafice și sculpturale din epoca sclavagistă*, în *Materiale*, I, 1953, p. 760—761.

24 E. Desjardins, F. F. Rómer, *A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei. Inscriptiones monumentorum Romanorum eiusdem Musei Nationalis in Budapest*, Budapest, 1873, p. 202, nr. 10; J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 43, nr. 37.

25 B. Kuzsinszky, în *Archaeologiai Értesítő*, XXII, 1902, p. 34—36; J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 49, nr. 47.

26 E. Desjardins, F. F. Rómer, *op. cit.*, nr. 57; J. Hampel, în *Archaeologiai Értesítő*, XXIX, 1909, p. 49, nr. 48.

27 G. Erdélyi, *Steindenkmäler*, în *Intercisa I, Archaeologia Hungarica*, nr. XXXIII, Budapest, 1954, p. 229, nr. 353, pl. LXXXII, nr. 5.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

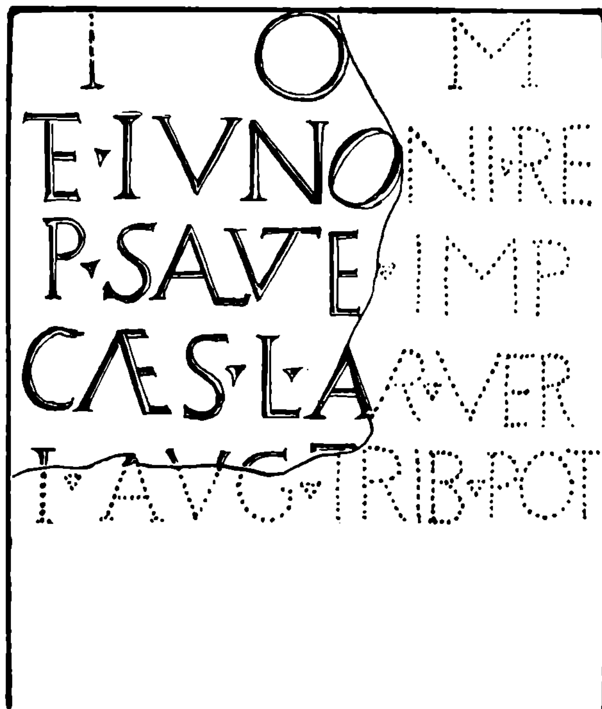

FIG. 4. ÎNCERCARE DE ÎNTREGIRE A TEXTULUI INSCRIPŢIEI

mai puţine la număr din Pannonia Superior[28], din Noricum, Raetia, Germania[29], Britannia[30] etc.

*

În ceea ce priveşte execuţia, monumentul este destul de rudimentar. Literele, înalte de 50—52 mm, în schimb, sînt relativ îngrijit tăiate.

Textul (rămas numai fragmentar, cuprinzînd cinci rînduri, fără chenar), după cum se vede din materialul ilustrativ anexat (Fig. 2 a, 3 şi 4) se poate citi cu destulă uşurinţă:

ET·IVNO . . .
P·SALVTE . . .
CAES·L·A . . .
5 I·AVG·T . . .

[28] J. Brunšmid, *Kameni pomenici Hrvatskoga Narodnoga Muzeja u Zagrebu*, în *Vjesnik Hrvatskog Archeološkog Društva*, IX, 1906—1907, p. 81—184, 193—270, nr. 214, 245, 250, 251 (?), 254, 262; A. Schober, *Die römische Grabsteine von Noricum und Pannonien*, în ser. *Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, Band X, Wien, 1923, p. 25, nr. 35, fig. 16 (Mus. Carnuntinum, provine de la Petronell); V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Zagreb, 1938, p. 65, nr. 143 (Ljubljana, *Ig*), p. 105, nr. 232 [Ljubljana, *Praetorium Latobricorum* (Trebnje), p. 229, nr. 504 (?), p. 232, nr. 509—510, p. 232—233, nr. 511, 513 (?) (toate în muzeul din Zagreb, Topusko), p. 244—245, nr. 534 (Zagreb, Budačevo) etc.

[29] Cf. de ex. E. Anthes, *Die römischen Steindenkmäler des Odenwaldes*, în *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*, XVI, 1867, p. 216—217 [altar cu inscripţie de la Steinbach (distr. Acht Buchen), ridicat de un *vicanus* în perioada tîrzie]; Fr. Koepp, *Die Römer in Deutschland*, în *Monographien zur Weltgeschichte*, nr. XXII, Bielefeld-Leipzig, 1905, 91 (în muzeul din Mainz); K. Körber, *Die im Jahre 1911 gefundenen römischen und frühchristlichen Inschriften und Skulpturen*, în *Mainzer Zeitschrift*, VII, 1912, p. 7, nr. 14, p. 20, nr. 37 (primul altar dedicat *Diis et Deabus inmortalibus*, al doilea lui *Iuppiter* şi unui *Genius*, aflate la Kästrich); idem, *Drei römische Inschriftsteine in Bodenheim und Nierstein*, în *Mainzer Zeitschrift*, X, 1915, p. 117—118 (un altar dedicat lui *Apollo* şi *Sironei*); Fr. Cumont, *Catalogue des sculptures et inscriptions antiques (monuments lapi-*

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

În rîndul 1 literele I și O sînt deteriorate într-o oarecare măsură. În rîndul 2 avem *ligatura* lui E și T, ultimul O este iarăși deteriorat. În rîndul 3 se poate observa *ligatura* lui V și T, în rîndul 4 *ligatura* lui A

---

daires) ed. II, Bruxelles, 1913, p. 231—232, nr. 193 (descoperit la Pont-à-Mousson, dép. Meurthe-et-Moselle), p. 234—235, nr. 195, în împrejurimile localităților Andernach și Remagen; F. Haug, P. Goessler, *Die römische Inschriften und Bildwerke Württembergs*, ed. II, Stuttgart, 1914, p. 233—234, nr. 122, p. 235—236, nr. 125, p. 237, nr. 126, p. 374—375, nr. 251, p. 375—377, nr. 252, p. 531—532, nr. 372, p. 569, nr. 392, p. 570—571, nr. 393, p. 577—579, nr. 400, p. 625—626, nr. 599, p. 629—630, nr. 601, p. 630—631, nr. 602, p. 649—650, nr. 462, p. 672—673, nr. 475, p. 686, nr. 620, p. 686—688, nr. 621. Este demn de remarcat că o serie de monumente dintre cele înșirate — ce-i drept, în foarte multe variante, însă totuși toate de genul exemplarului nostru — provin tot din interiorul sau din împrejurimile imediate ale unor castre sau castele, dispuse pe linia *limes*ului *Germaniae Superioris*, cum ar fi de pildă altarele de la Welzheim (p. 570—571, nr. 393), Murrhardt (p. 577—579, nr. 400); Öhringen (p. 625—626, nr. 599, p. 630—631, nr. 602); Jagtshausen (p. 649—650, nr. 542). Vezi încă F. Koepp, *Die Grabdenkmäler*, în *Germania Romana. Ein Bilder-Atlas*, editat de Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, ed. II, part. III, Bamberg, 1926, p. 38, pl. III/XII, 6, p. 52, pl. III/XXXVI, 1; idem, *Die Weihedenkmäler*, în *Germania Romana*. ed. II, part. IV, Bamberg, 1928, p. 41—42, pl. IV/XVII, 2 (Karlsruhe), p. 45, nr. 3, pl. IV/XX, 3 (Stuttgart, Giengen, se aseamănă foarte mult cu cel de la Sînpaul), p. 47, 3, pl. IV/XXIII, 3 (Karlsruhe, Niedenstein), p. 47, 6, IV/XXII, 6 (Stuttgart, Benningen), p. 47, 2, 6, IV/XXIV, 2, 6 (Stuttgart, Rottenburg), p. 48, 6, pl. IV/XXXI, 4 (Metz, Saarburg), p. 52, 4, pl. IV/XXXI, 4 (Stuttgart, Böckingen), p. 60, 5, pl. IV/XXXIV, 5 (Stuttgart, Rottenburg), p. 65, 3, pl. XLVI, 3 (Karlsruhe, Eingeltingen), 65, 5, pl. XLVI, 5 (Stuttgart, Böckingen), p. 65, 2/2, pl. XLVII, 2 (Freiburg in B., Mühlenbach), p. 65, 3, pl. XLVII, 3 (Ulm-Ennesach), p. 65, 4, pl. XLVII, 4 (Karlsruhe, Walldürn). Din rîndul acestor monumente provin din castre sau din împrejurimile lor cele de la Böckingen, Walldürn și a. Tot așa în castrul de la Stockerau au fost găsite încă trei altare de genul celui al nostru. (Cf. K. Stade, *Die Mainlinie von Seligenstadt bis Miltenberg*, în *Obergermanisch-raetische Limes des Römerreiches*, ser. A, Bd. III, Lfg. XIX, Berlin-Leipzig, 1933, pl. 5, nr. 4, 6—7, 9; W. Schleiermacher, *Eine neue Benefiziariernschrift aus Grosskrotzenburg, Kr. Hanau*, în *Germania*, 39, 1—2, 1961, p. 166—168). Din interiorul provinciilor Germania Superior și Inferior mai amintim următoarele: S. Reinach, *Guide illustré du Musée de Saint Germain*, ed. III, Angers, 1922, Sarrebourg (Lorraine), p. 74, fig. 72; H. Lehner, *Römische Steindenkmäler von der Bonner Münsterkirche*, în *Bonner Jahrbücher*, Bd. 135, 1930, p. 7—8, 9, 10, 13, 14, 15—16 (Altäre der *Aufaniae)*, pl. II, VII, XIII—XIV, XVI—XVII, p. 11, 13, 17, 46 (Weihedenkmäler der *Aufaniae*), pl. VIII—IX, XI, XII, XIX, XX, 2, XXI, p. 25 (altar), pl. XXVI, 3; Cl. M. Beck, *Die lateinischen Offenbarungsinschriften des römischen Germaniens*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXI, 1936, p. 28 (altarul *Taranucnus* din castrul de la Böckingen); G. Behrens, *Römische Steininschriften aus Mainz und Rheinhessen*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXIII, 1938, p. 43 (un altar dedicat *Soli invicto Mithrae* de la Bingen); idem, *Mars-Weihungen im Mainzer Gebiet*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXVI, 1941, p. 10, nr. 5, p. 11, nr. 8; idem, *Merkur-Weihungen aus Mainz und Umgegend*, în *Mainzer Zeitschrift*,

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

şi E. Lipseşte bara orizontală a primului A din rîndul 4. Toate rîndurile sînt mutilate la capăt; rîndul 5 este mutilat însă nu numai în sens vertical, ci şi orizontal, fiind lizibile cu o oarecare siguranţă numai cinci litere: I, A, V, G şi T, litere cărora le lipsesc părţile inferioare.

În rîndul 1 se pot citi literele I şi O, despărţite fiind printr-o *haedera distinguens*, care nu pot fi altceva decît obişnuita prescurtare a numelui şi epitetelor lui *Iuppiter (Optimus Maximus)*, elemente care, de obicei, stau în fruntea inscripţiilor. În rîndul 1 deci ar fi de adăugat o singură literă, şi anume litera M. În rîndul 2 urmează, fără doar şi poate, numele zeiţei *Iunona*, soţia lui *Iuppiter*, din numele căreia, socotind distanţa la axa centrală, verticală a monumentului (măsurat pe hîrtie milimetrică), lipsesc, foarte probabil, literele NI (terminaţia numelui zeiţei tot în cazul dativ), semnul de despărţire, precum şi prescurtarea obişnuită a uneia dintre epitetele lui *Iuno*: RE sau REG[31], adică *regina*. În rîndul 3 litera P, fără îndoială, este prescurtarea adverbului *pro*. Socotind în mod fictiv spaţiul liber dintre ultima literă a cuvîntului SALVTE şi marginea din

---

XXXVII—XXXVIII. 1942—1943, p. 40, nr. 4, p. 41. nr. 5; idem. *Zwei römische Altäre, angeblich aus dem Rhein bei Mainz*, în *Mainzer Zeitschrift*, XXXVII—XXXVIII, 1942—1943, p. 85—86; Fr. Wagner, *Neue Inschriften aus Raetien (Nachträge zu Fr. Vollmer, Inscriptiones Baivariae Romanae*, în *37—38. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1956—1957*, p. 219 (un altar dedicat *Eponae* de la Kempten in A. (Lindenberg), pl. 8. 11, altă piesă închinată *Gontiae*, p. 229, pl. 16, 51 etc. etc. Exemplele le-am mai putea amplifica.

[30] Cf., de pildă, G. Macdonald, *The Roman Wall in Scotland*, ed. II, Oxford, 1934, pl. LIV, 1 (nr. 44), 3 (nr. 46) altare din castrul de la Auchendavy, pl. LXXIV, nr. 3 din castrul de la Castlecary; *Roman Britain in 1949*, în *The Journal of Roman Studies*, XL, 1950, pl. XIII (un altar aflat, cu alte două piese, de alt caracter, într-un *mithraeum* în fortificaţia de la Carrawburgh; H. E. O'Neil, *Roman Britain*, în *The Journal of Roman Studies*, XLVIII, 1958, pl. VIII; J. Collingwood Bruce, *Handbook to the Roman Wall*, ed. XII revizuită de J. A. Richmond, Newcastle upon Tyne, 1966, p. 42 (altar provenit din Wallsend cu bazin în partea lui superioară, ridicat de *cohors IV Lingonum*, se aseamănă foarte mult cu altarul de la Sînpaul), p. 46 (altare mai puţin similare, găsite la Newcastle), p. 123 (altar dedicat zeului Mithras, găsit în aceeaşi localitate), p. 132 (două altare aflate in *praetorium*ul fortificaţiei de la Chesterholm), p. 133 (altar provenit din locul precedent, ridicat de către *vicani Vindolandenses*), p. 177 (altar descoperit în Milecastle nr. 52 (lîngă Bankshead), p. 187 (un altar dedicat *Disciplinei* între anii 209—211, aflat în fortificaţia de la Castlestead), p. 209 (altar cu „perne" primitive, închinat lui *Iuppiter*, în sănătatea unui împărat). După cît se poate observa există o oarecare coincidenţă în majoritatea locurilor de provenienţă în sensul că ele atît în Raetia, în cele două Germanii cît şi în Britannia se găsesc pe liniile de frontieră ale Imperiului sau în apropierea acestora! Deocamdată însă ar fi prematur să vorbim despre această problemă, analiza temeinică a situaţiei existente rămînînd să fie o sarcină de viitor.

[31] Cf. R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, ed. III, Paris, 1898, p. 431; Á. Buday, *Római feliratttan*, (Cluj), 1914, p. 412. Menţionăm că prescurtările de RE şi REG pot însemna atît *regina*, cît şi *regio*, în cazul nostru însă — evident — este vorba de prima noţiune.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

stînga, originală, a rîndului 3, se poate presupune că de aici lipsesc: cel puțin un semn de despărțire (care există pretutindeni — pe porțiunea păstrată — unde este cazul) și încă trei litere: foarte probabil literele IMP, adică prescurtarea cuvîntului *imperator*, urmate și acestea iarăși de un semn de despărțire. În rîndul 4 urmează elementele titulaturii unui împărat. Faptul că litera începătoare a rîndului 4, adică litera C (formînd o parte din prescurtarea cuvîntului CAES) este așezată ceva mai în afară față de linia verticală de la care se începe textul rîndurilor 2—3 și 5, ne arată străduința lapicidului de a așeza cît mai multe litere în acest rînd. Putem să presupunem deci, credem pe bună dreptate, că tocmai din această cauză în spațiul original (care lipsește) au fost gravate relativ mai multe litere. Au fost lizibile, foarte probabil, cîndva literele V, formînd o *ligatura* împreună cu litera precedentă (A), deci AV (presupunere care, avînd în vedere că *ligaturae* sînt folosite destul de des în cadrul inscripției noastre, și anume de trei ori: în cazul rîndului 2 ET, în cazul rîndului 3 VT și în cazul rîndului 4 AE, nu ni se pare de loc imposibilă), urmate și ele de un R (eventual și aceasta din urmă intrînd în aceeași *ligatura*[32]). Socotind distanța pe hîrtie milimetrică, spațiul rămas după această ultimă literă (R), aici au putut să încapă un semn despărțitor și încă trei litere: probabil VER, VE fiind restrîns iarăși printr-o *ligatura*, acest ultim fiind urmat în rîndul 5 de un I, alcătuind laolaltă cuvîntul VERI, adică numele *Verus* în cazul genitiv. În rîndul 5 deși acesta este foarte fragmentar, totuși, indiscutabil se poate vedea începutul superior al unei A, V și G; între prima și litera I de la capătul din dreapta al rîndului 5 există un spațiu în care ar fi încăput un semn de despărțire. Literele A, V și G formează fără îndoială prescurtarea obișnuită de AVG, derivînd din cuvîntul *augustus*. Este curios însă faptul că litera A n-a fost constrînsă într-o *ligatura* cu litera următoare, V, deși în această privință n-ar fi existat nici un obstacol. După grupa literelor AVG urmează un spațiu suficient pentru gravarea unui semn despărțitor, care este urmat de un T (orizontala care se poate observa încă sigur în colțul de jos și stîng al monumentului în starea lui actuală nu poate să provină nici de la litera E, nici de la F, pe cînd o altă literă nici nu poate să intre în combinație) alcătuind, eventual, prima literă din cuvîntul prescurtat de TRIB (însemnînd *tribunicia*, respectiv *tribuniciae*), fiind urmat, tot probabil, de forma prescurtată POT a cuvîntului *potestas*, în cazul genitiv *(potestatis)*. Pe baza unor analogii ce ne stau la dispoziție, în următoarele (adică în rîndul 6 etc.) trebuia să urmeze alte elemente ale titulaturii împăratului, apoi numele aceluia (sau acelora) care au ridicat acest altar votiv cu eventuale alte mențiuni, ca: rangul ridicătorului (sau ridicătorilor), denumirea unei trupe militare, numele antic al localității, indicații cronologice etc. toate acestea fiind închise de cuvîntul POSVIT (POSVERVNT).

---

32 Cf. de ex.: *CIL*, III. 858 (rîndul 2), 942 (rîndul 2), 1070, 3431 (rîndul 3), 4539 (r. 2), 1092 (r. 1), 1299 (r. 5), 1416 (r. 5, 7), 1676 (r. 3), 3269 (r. 3), 3445 (r. 4, 6), 3519 (r. 2—5), 3615 (r. 3—4), 3907 (r. 3, 5, 8), 4272, 4289 (r. 5—6), 6160 (r. 5, 10), 6161 (r. 4, 6, 9—10), 6163 (r. 4, 8—9), 7464 etc. etc.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Textul inscripţiei ar fi deci acesta:

I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)]
ET IVNO[NI REG(inae)]
P(ro) SALVTE [IMP(eratoris)]
CAES(aris) L(ucii) A[VR(elii) VER]
5 I AVG(usti) T[RIB(uniciae) POT(estatis)]
. . . .
. . . .
POSVIT . . . . . . sau POSVERVNT

„Lui Iuppiter prea bun, prea mare, şi Iunonei regina, pentru sănătatea împăratului caesarului Lucius Aurelius Verus Augustus... a dedicat (monumentul)..."

În privinţa elementelor constitutive ale inscripţiei, pe scurt, putem spune următoarele:

1) Numele zeităţilor romane *Iuppiter* şi *Iunona* în combinaţia de faţă (judecînd însă numai pe baza materialului publicat în *CIL*) apare destul de frecvent pe altare votive (în 22 cazuri)[33], deci este un fenomen obişnuit, rezultatul unei credinţe, valabilă pentru cele mai diferite regiuni ale provinciilor dunărene şi renane. Curios este însă faptul că inscripţiile cu combinaţia soţului-zeu şi soţiei se îngrămădesc mai ales în provinciile dunărene, excepţional în Moesia Inferior şi în Dacia. Pornind de la această stare a lucrurilor, ar fi de dorit să se examineze dacă această situaţie nu ascunde cumva supravieţuirea (într-o formă — să zicem aşa — „camuflată" a unei perechi de divinităţi autohtone care sub această formă compusă trăiesc şi pe mai departe în mentalitatea oamenilor, în regiunile Dunării de jos[34], continuînd să fie practicat un cult oarecare, nouă deocamdată nu tocmai bine cunoscut?

2) Cît priveşte numele împăratului de pe inscripţie (dacă întregirea propusă de noi este acceptabilă) ne stau în faţă două posibilităţi: persoana aceluia pentru sănătatea căruia fusese ridicat altarul nostru să fi fost ori Lucius Verus ori Commodus.

---

33 În legătură cu persoana lui Iuppiter şi a Iunonei, vezi: W. H. Roscher, *Iuno (regina)*, p. 599—600 şi Auxt, *Iuppiter*, p. 705—727, 739—754, în W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, vol. II, 1, Leipzig, 1890—1894; I. B. Carter, *Epitheta deorum, quae apud poëtas latinos leguntur*, art. *Iuno regina* şi *Iuppiter*, în W. H. Roscher, *op. cit.*, vol. supl., Leipzig, 1902, p. 49—50, 53; G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer*, în I. von Müller, *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*, vol. V, pars 4, München, 1902, p. 100—120; E. de Ruggiero, *Dizionario epigrafico di antichità romane*, vol. IV, Roma, 1924, p. 218—219.

34 C. Daicoviciu, *Monumente inedite din Dacia*, în *AISC*, I, 1928—1932, p. 119—122; idem, *La Transylvanie*..., p. 153—155, nota 3; idem, Em. Petrovici, Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, p. 14; *Istoria României*, vol. I, p. 395—396; A. Bodor, *Der Liber- und Libera-Kult. Ein Beitrag zur Fortdauer der bodenständigen Bevölkerung im römerzeitlichen Dazien*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 211—239. Vezi şi N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, Bucureşti, 1951, p. 350.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Lucius Verus are pe timpul lui Antoninus Pius (între anii 154—161) titulatura de L·AELIVS·AVRELIVS·AVGUSTI·f. COMMODVS·VERVS[35]. Pe materialul epigrafic este amintit doar o singură dată în acest fel (*CIL*, III, 3843). După moartea tatălui său adoptiv (al doilea), în timpul cît a fost împărat între anii 161—169), numele lui va fi pe inscripţii IMP·CAESAR·L·AVRELIVS·VERVS·AVG.

Commodus (176—192), în timpul cît fusese moştenitor de tron, în ultimii ani ai vieţii tatălui său este menţionat ca: IMP·CAES·L·AELIVS·AVRELIVS·COMMODVS·AVG, după un timp oarecare: IMP·CAES·L·AVRELIVS·COMMODVS·AVG, după moartea tatălui său: IMP·CAES·M·AVRELIVS·COMMODVS·AVG, iar după anul 191: IMP·CAES·L·AELIVS·AVRELIVS·COMMODVS[36].

Judecînd pe baza prescurtării numelui de Lucius (L) care este lizibil, fără îndoială, în rîndul 4, ar putea fi vorba de ambele persoane. Dat fiind însă faptul că în restul spaţiului cît a mai fost pînă la capătul acestui rînd, desigur n-a putut să încapă încă şi forma prescurtată a cognomenului COMMODVS (respectiv COMMOD), cum se poate constata totdeauna în titulatura lui Commodus, atît în anii de moştenire a tronului, cît şi după moartea tatălui său, nici a numelui de AELIVS (respectiv AEL), urmat încă de cognomenul de AVRELIVS, rămîne ca singură posibilitatea că, de fapt, poate să fie vorba numai de Lucius Verus, şi anume din timpul domniei sale, avînd titulatura de IMP·CAES·L·AVRELIVS·VERVS·AVGVSTVS, nume ale cărui părţi constitutive, după cît se pare, pot fi incluse perfect (pe bază de calcule pe hîrtie milimetrică, socotind media lăţimii literelor gravate pe monument şi admiţînd două sau chiar trei *ligaturae*) în spaţiul ce ne stă la dispoziţie!

O dată cu clarificarea — credem noi — a celor mai sus discutate, am ajuns şi în posesia unor elemente de datare, pe baza cărora putem plasa monumentul nostru într-un răstimp relativ scurt: pe la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al II-lea e.n., mai precis între anii 161—169 sau imediat după acest ultim an, fiindcă Lucius Verus murise la începutul lunii februarie a anului 169[37], vestea morţii putînd să ajungă în acest îndepărtat colţ al imperiului cu o oarecare întîrziere . . .

---

[35] Cf. *CIL*, III, 199, 5711; vezi şi pars posterior, p. 1112; R. Cagnat, *op. cit.*, p. 193; W. Libenam, *Fasti consulares Imperii Romani von 30 v. Chr. bis 505 Chr. mit Kaiserliste und Anhang*, Bonn, 1909, p. 108; Á. Buday, *Felirattan*, p. 349—350; H. Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*, vol. III, 1, Berlin, 1914, p. 89, 282—283; J. E. Sandys, S. G. Campbell, *Latin Epigraphy. An Introduction to the Study of latin Inscriptions*, Cambridge, ed. II, 1927, p. 244—245.

[36] *CIL*, III, pars post., p. 1112; R. Cagnat, *op. cit.*, p. 193—194; W. Libenam, *op. cit.*, p. 108—109; Á. Buday, *Felirattan*, p. 349—350; H. Dessau, *op. cit.*, vol. I, Berlin, 1892, p. 89; vol. III, 1, p. 283—284; J. E. Sandys, S. G. Campbell, *op. cit.*, p. 246.

[37] Cf. A. Stein, art. *Lucius Ceionius Commodus=L. Aelius Aurelius Commodus=Imp. Caes. L. Aurelius Verus Augustus*, în Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. III, Stuttgart, 1899, col. 1853; M. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit*, Textband, Halle, 1926, p. 288.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Altarul votiv de la Sînpaul, închinat lui Iuppiter şi Iunonei Regina pentru sănătatea împăratului Lucius Verus putuse să fie ridicat şi cu ocazia vreunei zile festive a familiei imperiale, fapt care se dovedeşte destul de frecvent în satele Moesiei Inferioare, dar mai ales în Scythia Minor[38]. Noi însă, deşi momentan nu dispunem de dovezi suficiente în această privinţă, înclinăm mai degrabă să presupunem că ridicarea altarului de la Sînpaul stătuse în legătură cu evenimentele atît de grele pentru clasa exploatatoare romană din provincia Dacia, ale războaielor marcomano-sarmatice, petrecute, desigur, şi în zona răsăriteană a Daciei; avusese legătură directă cu prezenţa împăratului Lucius Verus în provincia Moesia Inferior (eventual şi în Dacia).

Faptul că pe teritoriul provinciei fuseseră ridicate în această perioadă foarte scurtă (probabil în răstimpul unui singur an, sau unui an şi jumătate: 168—169 luna februarie) patru altare[39] şi acelaşi fenomen se repetă, chiar dacă într-o măsură mai mică, dar şi pe teritoriul celorlalte provincii de pe Dunărea de jos, pe cînd, după cunoştinţele noastre actuale, în anii 167—168 în restul Imperiului nu fuseseră ridicate decît două (!) altare în cinstea împăratului Lucius Verus, ne arată în mod grăitor, aşa cum a demonstrat de altfel, pe bună dreptate G. Barta[40], că împăratul Lucius Verus avusese un rol deosebit în privinţa luării unor măsuri importante pentru întărirea frontului provinciilor de pe Dunărea de jos, precum şi în ceea ce priveşte reorganizarea Daciilor din punct de vedere militaro-administrativ!

Se ştie că provincia Dacia, prin poziţia sa înaintată în mijlocul lumii „barbare", fusese direct ameninţată şi stăpînirea romană fusese zguduită.

---

[38] Cf. de ex. Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, vol. I, în *Biblioteca arheologică*, nr. II, [Bucureşti], 1958, p. 88.

[39] *CIL*, III, 949, la Inlăceni (jud. Harghita), la vreo 33 km depărtare în linie aeriană spre nord de Sînpaul, tot într-un castru de pe graniţa de est a provinciei; *CIL*, III, 1307, la Zlatna (jud. Alba) sau la Abrud, în orice caz undeva în apropierea graniţei de vest a Daciei, închinat împărătesei Annia Lucilla, soţiei lui Lucius Verus; *CIL*, III, 1450, la Riul Morii (jud. Hunedoara) un altar dedicat împăratului Lucius Verus de către autorităţile Coloniei Ulpia Traiana Augusta Sarmizegetusa Dacica, precum şi — în sfîrşit — cel în cauză, de la Sînpaul!

[40] G. Barta, *Bemerkungen zur Kriegsgeschichte Daziens im II. Jahrhundert (167—171)*, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, II, 1966, p. 85. „... In Zusammenhang mit den Ereignissen des Jahres 168 lässt sich noch eine weitere Frage aufwerfen: was war die Bedeutung der diesjährigen Profektion von Marcus Aurelius und Lucius Verus in Bezug ang Dazien? Die Feststellung der *Vita Marci* (SHA, 14, 6) dass die Kaiser *„transcensis Alpibus longius processerunt conposueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant"*, kann nämlich auch auf die Reorganisierung Daziens hinweisen. In diesem Fall kann man auch annehmen, dass während sich Marcus um die Sicherung der Verteidigung von Pannonien und Italien bemühte (vgl. *v. Marci* a. a. O. und *v. Veri* 9, 8—10), die Aufgabe von Verus war, die Front an der Niederen Donau zu befestigen ..."

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

Timp de mai mulți ani stătuse sub pericolul unui adevărat asediu. Amenințarea cea mai puternică se exercitase la granițele de vest, nord și de nord-est ale provinciei. Ea venise din partea sarmaților-iazygi, a dacilor liberi, a carpilor și a unora dintre semințiile germanice, care se apropiaseră deja în acea vreme de hotarele Daciei. Periclitate fuseseră însă și granițele de răsărit[41].

Barbarii pătrund pe teritoriul provinciei. Regiunea auriferă din împrejurimile localităților Alburnus Maior (și, poate, și Ampelum) fusese devastată, după cum rezultă din ascunderea în galeriile minelor de aur a tăblițelor cerate, dintre care ultima este din anul 167 sau 168. Însăși Ulpia Traiana Sarmizegetusa fusese amenințată, după cum rezultă din inscripția bine cunoscută pusă împăratului Marcus Aurelius drept mulțumire că fusese scăpat de un dublu pericol: *ancipiti periculo virtutib(us) restituta*" (*CIL*, III, 7969). Situația fusese precară și în partea de răsărit a provinciei, unde se înregistrează, ca și mai departe în Moldova, numeroase îngropări de tezaure monetare, cum este cazul chiar la Sînpaul!

Ținînd seama de gama acestor evenimente atît de primejdioase pentru clasele exploatatoare romane, ne dăm seama mai bine de mediul istoric în care a fost ridicat altarul nostru de la Sînpaul, poate drept mulțumire și acesta, pus împăratului Lucius Verus care, într-un timp oarecare — pare-se — condusese personal luptele de apărare din provinciile de pe Dunărea de jos, deci într-un mod direct sau mijlocit avusese un rol important în viața romanilor înstăriți din provincie și în privința salvării avuturilor acestora. Anume, printre locuitorii așezării civile de la Sînpaul — în ciuda apropierii graniței de răsărit — se așezaseră multe elemente aparținînd clasei exploatatoare, de bună seamă și în legătură cu exploatarea salinelor locale, așa cum ne dovedesc inscripțiile găsite aici.

Altarul de la Sînpaul, deși modest ca înfățișare, totuși se adeverește a fi o mărturie istorică importantă pentru acele vremuri tulburi, în legătură cu activitatea împăratului Lucius Verus și în privința eforturilor conducerii de stat romane de a salva aceste provincii de efectul dezastruos al războaielor marcomanice și de a pune apărarea lor pe baze și mai solide, aptă pentru respingerea oricărui atac, venit din partea „barbarilor" în viitor.

---

[41] Despre războaiele marcomanice, vezi, bunăoară: C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, p. 102—103 (cu toată bibliografia citată); R. Noll, *Zur Vorgeschichte der Markomannenkriege*, în *Archaeologia Austriaca*, 14, 1950, p. 43—67; D. Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare" în Dacia romană (secolele II—III)*, București, 1957, p. 31—40 (unde se găsește și o parte a bibliografiei de bază asupra acestor evenimente); L. Balla, *Dacia II. századi hadtörténetének kérdéseihez (106—167)*, în *Archaeologiai Értesítő*, 92, 2, 1965, p. 146—147 și nota 123; idem, *To the Questions of the military History of Dacia in the Second Century*, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, I, 1965, p. 47—48, cu notele 99—107; G. Barta, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, II, 1966, p. 81—87.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

EIN NEUES EPIGRAPHISCHES ZEUGNIS FÜR DAS WIRKEN DES KAISERS LUCIUS VERUS IN DEN PROVINZEN AN DER UNTEREN DONAU UND IN DAZIEN

(Ein neuer römischer Altar in Sinpaul)

ZUSAMMENFASSUNG

Im Frühjahr 1961 gelangten Bruchstücke eines römischen Altars in das Museum von Odorheiul Secuiesc (Ostsiebenbürgen). Sie wurden auf dem Gebiet der ehemaligen Zivilniederlassung in der Nähe des römischen Militärlagers von Sînpaul (Bez. Harghita) gefunden. Das Lager lag an der Ostgrenze der einstigen Provinz Dazien.

Nur der obere Teil des Altars ist erhalten: das Kapitell und ein Teil der beschrifteten Vorderseite. Das Kapitell besteht aus zwei Teilen: dem üblichen Abakus und dem Aufsatz, der sich aus drei Zierelementen zusammensetzt. Rechts und links Voluten von länglich zylindrischer Form, die an der Vorderseite je eine in einen Kreis eingeschriebene Rosette haben. Dazwischen ein Würfel, an dessen Oberseite ein kleines Becken zur Aufnahme des Leuchtöls eingetieft ist. An seiner Vorderseite hat der Würfel eine Profilierung in Dreieckform, darin ein Gefäss (Skyphos oder Krater?).

Der Typus des Altars stammt vom griechischen Festland, von wo er nach Italien gebracht wurde. Später verbreitete er sich auch in den Donau- und Rheinprovinzen (so in Pannonien, Norikum, Raetien, Germanien und endlich auch in Britannien). In der Provinz Dazien sind nur wenige Exemplare dieser Art bekannt.

Die beschriebene Seite, die vom oberen Teil des Denkmals durch eine Art Profilierung abgesetzt ist, umfasst vier — vertikal und horizontal — verstümmelte Textzeilen und Spuren einer fünften Zeile. Die Buchstaben sind sorgfältig eingeritzt und haben alle die gleiche Höhe.

Die ergänzte Weihinschrift für Juppiter und Juno Regina zu Ehren des Kaisers Lucius Verus ist zwischen 168—169 anzusetzen. Sie ist von besonderer Bedeutung, da die Zivil- und Militärniederlassungen aus dem Osten der Provinz Dazien verhältnismässig arm an epigraphischen Denkmälern sind.

Der Altar könnte zu einem Festtag der kaiserlichen Familie gesetzt worden sein. In den Siedlungen der Moesia Inferior, besonders auf dem Gebiet der Scythia Minor, kam dies ziemlich häufig vor. Doch neigen die Verfasser zu der — vorläufig noch nicht bewiesenen — Ansicht, die Errichtung des Altars von Sînpaul könnte mit der Anwesenheit des Kaisers Lucius Verus in Moesia Inferior, vielleicht auch in Dazien, zur Zeit der Markomannen- Sarmatenkriege in Verbindung gebracht werden.

www.mcdr.ro / www.cimec.ro